

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇН
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
ім. Б.Д.Гаврилишина
Кафедра міжнародних економічних відносин

СТРОГУШ Соломія Володимирівна

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

спеціальність: 292 - Міжнародні економічні відносини
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконав/ла студент/ка
групи МЕВ-41
Строгуш С.В.

Науковий керівник
к.філол.н., доцент,
Батрин Н.В.

ТЕРНОПІЛЬ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ	5
1.1. Зміст та природа бідності як соціально-економічного явища в країні.....	5
1.2. Вплив економічного зростання на зниження рівня бідності в країні	12
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ	18
2.1. Аналіз рівня бідності в Україні	18
2.2. Дослідження факторів та причин бідності в Україні	26
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ	36
3.1. Стратегічні напрями зниження рівня бідності в Україні	36
3.2. Обґрунтування проблем та визначення напрямів розбудови «заможного суспільства» в умовах повоєнного відновлення та забезпечення економічного зростання в Україні	44
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	52

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах таке явище як бідність існує в усіх країнах світу, навіть у найрозвиненіших. Але питання в тому, скільки таких людей, наскільки високий рівень бідності і чи створила держава, організовуючи нові робочі місця, умови для виходу з неї. Оскільки поняття бідності є відносним, його найкраще оцінити, порівнюючи з іншими країнами. Бідність – це соціально-економічне явище, яке характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів для ведення «нормального» (відповідно до норм, прийнятих суспільством) життя. Дослідження проблеми бідності та рівня життя населення в Україні набуває все більшого значення з точки зору виявлення соціально вразливих верств населення та розробки ефективної соціальної політики. Враховуючи сказане, надзвичайної актуальності набуває наукова проблематика зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень. Серед науковців, які досліджували та продовжують досліджувати рівень бідності та падіння рівня життя населення України, слід зазначити праці І.М. Бабака, Н.П. Борецької, В.М. Геєця, О.А. Грішнєвої, О.Ф. Новікової, Антонюк, І.В. Качалової, Н.С. Власенко, Л.С. Шевченко. У працях цих науковців досліджено як методологічні підходи до визначення бідності, так і специфіку прояву цього явища в Україні та його наслідки. Не применшуючи значення праць вітчизняних науковців, варто зазначити, що проблема бідності в Україні досі не вирішена і потребує чіткої систематизації та обґрунтування заходів щодо зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні теоретико-методичних засад та формуванні прикладного інструментарію зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані та вирішені такі завдання:

- вивчити зміст та природу бідності як соціально-економічного явища в країні;
- дослідити вплив економічного зростання на зниження рівня бідності в країні;
- провести аналіз рівня бідності в Україні;
- провести дослідження факторів та причин бідності в Україні;
- розробити стратегічні напрями зниження рівня бідності в Україні;
- здійснити обґрунтування напрямів розбудови «заможного суспільства» в умовах повоєнного відновлення та забезпечення економічного зростання в Україні.

Об'єктом дослідження є процес зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Предметом дослідження є теоретико-методичні підходи щодо зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано широкий спектр загальнонаукових та специфічних методів теоретичного й емпіричного пізнання: аналіз і синтез, абстрагування, описово-аналітичний метод, історичний метод та метод порівняння, аналіз рядів динаміки, узагальнення.

Інформаційно-нормативною базою дослідження стали чинні законодавчі та нормативно-правові акти регулювання бідності в Україні, довідково-нормативні матеріали і наукова література з теми дослідження, матеріали наукових конференцій, монографічні та періодичні видання. Фактологічною основою дослідження стали зарубіжні та вітчизняні підручники й навчальні посібники, наукові статті, публікації щодо висвітлення питань зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що проведене обґрунтування рекомендацій щодо перспектив зниження рівня бідності в умовах економічного зростання країни може бути використане в якості провідного досвіду пост воєнного відновлення та стабілізації соціально-економічного стану України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

1.1. Зміст та природа бідності як соціально-економічного явища в країні

Бідність присутня у всіх країнах світу, навіть у багатих і соціально розвинених суспільствах. Вона є давньою соціальною проблемою, і наукові праці економістів і соціологів представляють різні теорії і концепції для визначення цього терміну. Термін "бідність" використовується для опису різних соціально-економічних ситуацій і включає багато проблем. Проте, в сучасній науці досі не існує чіткого визначення цього поняття [6, с.15].

Дослідження бідності мають свою історію, яка починається з 17 століття і триває до першої половини XX століття. Протягом цього часу, відомі вчені, економісти і філософи, такі як Адам Сміт, Герберт Спенсер, Карл Маркс, Сідні Раунтрі і Чарльз Бут, займалися цією проблемою. Були сформульовані концепції і критерії бідності, і розвинуті теорії та концепції [2; 16; 37].

Феномен бідності вперше був висвітлений представниками класичної політичної економії. Так, робота Адама Сміта показала, що бідність має відносний характер, порівнюючи соціальні стандарти з матеріальними можливостями їх забезпечення. Переконавалося, що бідність є наслідком промислового розвитку. Зростання національного багатства і справедлива оплата праці призводитимуть до збільшення доходів населення, а заробітна плата зростатиме відповідно до зростання національного багатства, сприяючи зростанню благополуччя [40].

Англійський учений Г. Спенсер характеризував бідність як позитивне і природне явище, яке спонукає до розвитку людини. Він вважав, що бідність є наслідком недосконалості людей, які не можуть пристосуватися до соціальних умов. За його уявленням, кожен повинен самотійно

задовольняти свої потреби, і надання допомоги бідним обмежує їхню незалежність. Він вважав неприпустимим втручання держави в природний розвиток суспільства, оскільки він вважав, що надання допомоги спонукає населення до пасивності [13].

Ж. Прудон розглядав бідність як соціальне благо, невід'ємну складову людського існування. Він робив розрізнення між відносною та абсолютною бідністю. Він класифікував потреби не лише як необхідність для виживання, але і як те, що відповідає існуючим соціальним стандартам. За його думкою, бідність є необхідною характеристикою людства, де потреби зростають разом із зростанням виробництва [28, с.530]. Він розглядав бідність з позиції природного відбору, де лише найбільш пристосовані мають шанси на виживання, і бідні вважалися особисто відповідальними за своє становище. Широко поширеним уявленням було те, що бідність є ознакою гріха і лінощівості.

Класики марксизму розуміли бідність як відсутність засобів виробництва у тих, чиє праця допомагає нагромадженню багатства. Вони робили розрізнення між абсолютною (зниження рівня життя порівняно з попереднім періодом) та відносною (коли частка національного доходу зростає при зменшенні частки робітничого класу) бідністю. Зміна у власності на засоби виробництва також відображалася у зміні матеріального становища робітничого класу. Було підкреслено соціальну нерівність, несправедливі розподільчі відносини, і бідність вважалася формою експлуатації робітників власниками капіталу [41, с.56]. Класики марксизму розглядали бідність з позиції відсутності доступу до засобів виробництва у працездатних людей, які створюють багатство. Вони виділяли два типи бідності: абсолютну (зменшення рівня життя порівняно з попереднім періодом) і відносну (коли частка національного доходу зростає при зменшенні ролі робітничого класу). Зміна володіння засобами виробництва також відображається у зміні матеріального становища робітничого класу. Вони акцентували увагу на соціальній нерівності, несправедливих відносинах розподілу, і вважали

бідність формою експлуатації працівників власниками капіталу [44, с.184].

Бенджамін Сіб Ровентрі, англійський соціолог, був першим, хто почав досліджувати поняття бідності, впровадивши поняття "кошика основних благ" і розрізняючи "первинну" та "вторинну" бідність. Первинна бідність вказує на недостатність коштів для задоволення основних потреб, навіть за умови оптимального використання ресурсів, такі як недостаток коштів для придбання основних продуктів через фінансові труднощі, погану економічну ситуацію або хворобу. Вторинна бідність виникає, коли базові потреби не задовольняються через нераціональне використання ресурсів, таке як непотрібні витрати чи непродуктивні витрати [56].

У своїй роботі "Життя і праця населення Лондона", Чарльз Бут досліджував явище бідності та впровадив поняття "межі бідності". Він класифікував населення за рівнем доходу на низький клас, дуже низький клас, незаможний клас, клас з невеликим тривалим зростанням доходу, клас з постійним доходом, клас, що заробляє високооплачувану професію, клас середнього рівня з низькими доходами та клас середнього рівня з високими доходами.

Пол Таунсенд підкреслював, що "індивідуальні особи, сім'ї та соціальні групи можуть вважатися бідними, якщо вони не можуть брати участь у суспільному житті, підтримувати стандарти споживання, умови проживання та відпочинку, що є загальноприйнятими або хоча б загальними в суспільстві, де вони проживають. Вони мають значно менше ресурсів, ніж середня особа або родина, що виключає їх зі звичайного способу життя, загальноприйнятих моделей поведінки та форм діяльності" [55].

Прихильники соціалістичних ідей вбачають рівність у бідності, яка приводить до того, що люди стають залежними від держави та не здатні вирішити проблему бідності. Однак ліквідація капіталістичної експлуатації не гарантує рівності та справедливості у колишніх соціалістичних країнах; навпаки, з'явилися нові форми несправедливості. Рівність умов життя для людей практично неможливо забезпечити. Ми можемо лише прагнути до

більш справедливого та рівноправного розподілу, що сприятиме більшій рівності. У плановій економіці держава не може вирішити проблему бідності, а лише регулювати її.

Соціальна справедливість має на меті усунення бідності, і якщо всі люди мають однаковий рівень бідності, це не є розв'язанням проблеми справедливості. Подолання бідності в суспільстві можливе тільки через надання економічної свободи людині для отримання доходу, що забезпечить нормальний рівень життя.

У ринковій економіці всі професії та види праці доступні кожному, що дає можливість кожній людині вести повноцінне і значуще життя. Необґрунтовані привілеї окремих осіб та соціальних груп скасовуються, а всі професії та види праці стають доступними для всіх. Ті, хто знаходиться на нижньому рівні соціальної лестниці, завжди мають можливості та перспективи піднятися вище. Звичайно, у бідних людей менше можливостей, ніж у багатих, але кожен стає керівником свого життя. [51, с.60]

У світовій практиці країни, які витрачають близько половини свого бюджету на їжу, вважаються бідними. Соціальні інститути трактують бідність по-різному. Можна виділити чотири способи розуміння бідності - офіційний, політичний, моральний та науковий. Вони відрізняються, оскільки поняття бідності, використовуване в науці, тільки починає проникати в основні сфери суспільної свідомості. Огляд теоретичних концепцій показує, що не існує єдиної теорії бідності, і кожна теоретична парадигма визначає бідність по-своєму.

Отже, зміст, критерії та визначення бідності змінюються з розвитком цивілізації і залежать від політичної системи суспільства. Люди можуть бути бідними за стандартами економічно розвинених країн і багатими за стандартами країн, що розвиваються.

Сучасні дослідження соціологів та економістів розкривають різноманітність теорій і концепцій бідності, що призводить до того, що поняття бідності застосовується до широкого спектру соціально-економічних

ситуацій і втрачає своє наукове визначення.

Бідність в нашому розумінні відображає економічний стан особи або групи людей, які мають обмежені фінансові ресурси, майно та інші матеріальні блага, і не можуть самостійно задовольнити свої основні потреби. Цей феномен також описує стан окремої соціальної групи, яка не досягає необхідного рівня соціального добробуту [38, с.270].

Бідність є результатом взаємодії економічного розвитку країни та нерівності в доступі до матеріальних та нематеріальних ресурсів. Поняття "благо" включає все, що може задовольнити потреби людей, принести користь і радість. Бідність є однією з складових соціальної реальності, що означає, що вона буде завжди існувати, але форми її прояву можуть змінюватися [20, с.27].

Існують два типи бідності: абсолютна і відносна. Абсолютна бідність означає відсутність здатності задовольняти найбільш базові, переважно фізичні, потреби. Це основні потреби у їжі, житлі, одязі, теплі, необхідні для життя людини. Критерієм цього типу бідності є межа бідності, яка визначає мінімальний рівень доходу, необхідний для прожиття. Прожитковий мінімум оцінює мінімальну норму харчування, нехарчових товарів і послуг, необхідних для забезпечення здоров'я та життя людини, а також обов'язкові платежі та збори. За даними ООН, абсолютна бідність визначається як стан, коли вартість щоденного споживання людини становить менше одного долара. Таким чином, критерії абсолютної бідності пов'язані з біологічним існуванням людини.

У сучасному світі виділяють три рівні абсолютної бідності: найглибша гостра бідність, середня потреба бідності та помірна бідність [6, с.15].

Відносна бідність, зі свого боку, визначає положення людини відносно загального рівня доходів в країні. Це означає, що деяка частина населення не може підтримувати певний рівень життя, який є прийнятним у даному суспільстві, тобто рівень бідності людини порівняно з іншими людьми. Тоді як абсолютна бідність може бути подолана в суспільстві, відносна бідність

завжди існуватиме. Рівень життя в розвинених західних країнах вищий, ніж у країнах, що розвиваються. Те, що вважається бідністю на Заході, може бути розкішшю для менш розвинених країн. Наприклад, у категорії відносно бідних на Заході можуть бути люди, які не мають проблем з харчуванням, але не можуть собі дозволити задовольнити вищі потреби, такі як освіта чи культурні заходи. Таким чином, критерії відносної бідності базуються на соціальних характеристиках та можуть різнитися в різні періоди і в різних країнах [1, с.202].

Абсолютну бідність вважають біологічною характеристикою, тоді як відносну - соціальною. Також розрізняють економічну і соціальну бідність. Економічна бідність відноситься до працюючих громадян, які не можуть забезпечити нормальний рівень життя для себе і своїх сімей через низьку заробітну плату, тоді як соціальна бідність стосується малозабезпечених і незахищених верств населення.

Основні фактори, що впливають на ризик потрапляння до категорії бідних, включають втрату здоров'я, низьку професійну кваліфікацію, високу сімейну навантаженість, особистісні характеристики (спосіб життя, життєві орієнтації, ступінь соціальної адаптованості) та інші. [2]

Існують також дві форми бідності: "стійка" і "плаваюча". "Стойка" форма пов'язана з тим, що бідність зазвичай передається з покоління в покоління. Це означає, що бідні батьки народжують потенційно бідних дітей через обмеженість їх здоров'я, освіти та навичок. Люди, що перебувають у цій формі бідності, зазвичай протягом усього життя мають низькі доходи і не можуть покращити свою якість життя. "Плаваюча" форма бідності відбувається рідше і пов'язана з тим, що бідні люди, виходячи з упередженого становища, зусиллями змінюють свою ситуацію і борються за краще життя. Ця форма характеризується зміною самосвідомості людини. Людина в цій формі бідності може піднятися по соціальній драбині завдяки працьовитості та зусиллям для покращення свого життя.

Бідність - це не лише мінімальний рівень доходу, але й специфічний спосіб життя, який часто передається з покоління на покоління. Вона супроводжується конкретними нормами поведінки, освітніми стереотипами та особливою психологією, включаючи соціально-економічну залежність і можливу девіантну поведінку [2].

Бідність є результатом різних взаємопов'язаних причин, які можна розділити на наступні групи [8; 17]:

- а) економічні фактори: безробіття; економічна нерівність, зокрема низька заробітна плата; низька продуктивність праці;
- б) соціально-медичні фактори: інвалідність; похилого віку; висока захворюваність;
- в) демографічні фактори: неповні сім'ї; велика кількість членів сім'ї; перенаселення;
- г) освітній рівень: низький рівень освіти; недостатня професійна підготовка;
- д) політичні фактори: військові конфлікти; примусова міграція; е) регіонально-географічні фактори: нерівномірний розвиток регіонів.

Проблема бідності полягає в тому, що в суспільстві існують люди, сім'ї, соціальні групи та популяції, які не досягають мінімального рівня доходу і не можуть задовольнити основні потреби. Мінімальні стандарти, на яких базуються ці показники, змінюються з часом і мають регіональну специфіку, але групи товарів та послуг, які використовуються для визначення таких стандартів, залишаються стійкими на протязі значного періоду часу [8].

Дані про малозабезпечене населення включають інформацію про його чисельність, демографічний склад, середній рівень доходу, джерела доходу, мінімальний та середній рівні споживання продуктів харчування, тривалість перебування у стані бідності та рівень зайнятості працездатної частини населення. Для вимірювання рівня бідності встановлюється поріг грошового доходу, нижче якого вважається, що люди не мають достатніх засобів для задоволення мінімальних потреб [7].

Отже, бідність відображає економічне становище особи, коли вона не може самостійно забезпечити себе необхідними послугами. У сучасному світі бідність поширена в різних формах і виявляється через різні шляхи. Щоб зменшити рівень бідності, необхідні дані про чисельність населення, середній рівень доходу, демографічний склад населення та зайнятість працездатної частини населення. Бідність у населення виникає з різних причин, таких як політичні, регіональні та географічні фактори. Ці причини можуть призводити до тривалого перебування особи в умовах незадовільності.

1.2. Вплив економічного зростання на зниження рівня бідності в країні

У сучасній економічній теорії, на даному етапі розвитку, одна з найважливіших та суперечливих проблем полягає в економічній нерівності. Глобальна економічна нерівність, що виявляється у великій бідності деяких країн та надлишковому багатстві інших, вважається одним з основних факторів глобальної революції та невизначеності майбутнього окремих націй і світової спільноти. Економічна нерівність внутрішньо населених країн або регіонів стає джерелом соціальної напруги та нестабільності в державі, але також сприяє економічній активності населення. [2; 3]

У класичній економічній теорії проблема економічної нерівності, зокрема бідності, розглядалася як неодмінна характеристика економічного розвитку. Спроби державного регулювання нерівності, насправді, погіршують ситуацію. Сучасні економічні теорії пропонують втручання держави у процеси перерозподілу доходів з метою зменшення нерівності, але є різні точки зору щодо впливу цього на ефективність економіки. Економічна нерівність вважається одним з ключових факторів економічного зростання.

Однією з найбільш суперечливих проблем, яка привертає увагу економістів і політиків, є зв'язок між економічним зростанням і бідністю.

Економісти та політики, які акцентують увагу на виробництві, інвестиціях та підприємстві, вбачають економічне зростання як єдиний або найважливіший засіб вирішення всіх проблем, включаючи бідність. Інші, займаючись соціальними питаннями, все більше наголошують, що економічне зростання само по собі не розв'язує проблему бідності. [20, с.28]

У розвинених країнах, де прийнято стратегії та програми подолання бідності, глави держав виражають стурбованість тим, що, незважаючи на високе економічне зростання, рівень бідності практично не змінився. [7]

Економісти, які спеціалізуються на дослідженні бідності, вже давно займаються цією проблемою. Вони рекомендують ряд факторів економічної політики, які потрібно враховувати разом з економічним зростанням для зменшення нерівності та бідності.

Найважливіші з цих рекомендацій включають наступне: [28, с.532]

- створення прозорих та ефективних конкурентних товарних ринків;
- розширення фінансових ринків;
- створення умов на ринку праці для підвищення доходів малозабезпечених верств населення;
- застосування заходів фіскальної політики.

Проблема полягає у потребі розробки конкретного набору економічних та політичних заходів для кожної окремої країни, з урахуванням її економічного потенціалу, рівня і тенденцій розвитку політико-правової системи, демографічної ситуації, географічного положення, природних ресурсів, традицій та багатьох інших факторів.

Розвиток суспільства і його економічне життя нерозривно пов'язані і взаємозалежні. Економічне життя, що впливає на всі аспекти суспільного життя (соціальні, політичні, духовні), в свою чергу, має значний вплив на різноманітні явища суспільного життя і суспільство в цілому. [44, с.184]

Проблема бідності як соціально-економічного явища тісно пов'язана з рівнем економічного розвитку. Бідність має значний вплив на економіку кожної країни і призводить до наслідків. [18]

Бідність обмежує доступ населення до якісної медичної допомоги та освітніх послуг, обмежує їх можливості задовольняти свої потреби та забезпечувати успішну соціалізацію дітей та молоді. Ці обмеження призводять до зниження рівня життя всього населення країни. Низький рівень життя в свою чергу призводить до зростання соціальної напруги, зниження темпів економічного зростання, активізації міграційних процесів, зниження рівня освіти та здоров'я, зростання злочинності. Ці фактори гальмують економічний розвиток країни та порушують її нормальне функціонування.

Зростання бідності також призводить до зростання соціальної напруги. Різке зростання нерівності у розподілі доходів між різними групами населення значно загрожує соціальній стабільності. Історично відомо, що бідність була частою причиною соціальних потрясінь та революцій, де бідні шукали змоги покращити своє становище. Навіть якщо бідні не спричиняють насильства проти інших людей, суспільство, в якому вони живуть, все одно зазнає втрат. Бідні люди не мають можливості повноцінно брати участь у житті суспільства, їх творчий потенціал не реалізується і втрачається. [3, с.20]

Зростання безробіття також створює основу для економічної напруги і постійно відновлює загрозу соціального конфлікту. Максимальний рівень безробіття вважається до 10% робочої сили. Ця соціальна ситуація спонукає багато населення здійснювати масову міграцію у пошуках роботи. Хоча це частково вирішує проблему, воно має негативні наслідки.

В цілому, розв'язання проблеми бідності потребує комплексного підходу, враховуючи економічні, соціальні, політичні та культурні фактори кожної конкретної країни:

- переселення працездатного населення та молодих сімей за кордон, у результаті чого в країні можуть залишитися лише інваліди та некваліфіковані працівники;

- популяризація міграційних процесів серед працівників найбільш затребуваних спеціальностей (інженери, вчителі, лікарі тощо), що призводить до відтоку мізків з країни;

- декваліфікація працівників, оскільки вони в більшості випадків змушені працювати за межами своєї сфери знань.

Звичайно, у ситуації катастрофічної нестачі коштів та робочих місць, трудова міграція є найбільш прийнятним рішенням для тимчасового розв'язання цієї проблеми. Проте, для забезпечення економічної безпеки країни необхідно створювати нові робочі місця та поступово зменшувати потік мігрантів [8].

Відсутність засобів до існування змушує людей шукати джерела доходу, що призводить до зростання злочинності. Це є суттєвою загрозою для економічної безпеки, і вона поширена у багатьох країнах. Злочинність може охоплювати різні сфери економічного життя, включаючи власність, виробництво, реалізацію товарів, фінансові операції, державне управління та зовнішньоекономічну діяльність. В результаті виникає тіньова економіка, що має негативний вплив на соціальну та економічну безпеку населення. Бідність також сприяє ухиленню від сплати податків, перерозподілу капіталу за кордоном та існуванню неофіційного сектору, що ускладнює розвиток офіційної економіки. Крім того, злочинність може бути пов'язана з банківськими операціями, відмиванням грошей, корупцією та іншими злочинами [6, с.16].

Бідність також призводить до зниження рівня освіти та якості медичного обслуговування. Відсутність матеріальних ресурсів може стати перешкодою для отримання якісної освіти, особливо через платні освітні послуги. Це призводить до зменшення інвестицій у розвиток навичок та зростання фізичної працездатності населення. Крім того, бідність впливає на мотивацію до отримання освіти, оскільки люди розчаровуються в її можливостях забезпечити бажаний рівень доходу. Це призводить до зменшення кількості кваліфікованих спеціалістів і впливає на розвиток економіки [9, с.45].

Бідність також має негативний вплив на економічне зростання. Чинники, що визначають економічне зростання, стикаються з перешкодами через бідність. Оскільки значна частина населення стає робітничим класом, недостатній рівень освіти та низька якість медичного обслуговування обмежують продуктивність праці. В результаті економіка страждає від обмеженого зростання та розвитку [9, с.45].

Отже, бідність має значний вплив на економічну безпеку та розвиток країни. Зменшення бідності, створення робочих місць та покращення якості освіти та медичного обслуговування є важливими завданнями для забезпечення стабільного економічного розвитку та збереження безпеки населення:

- кількість і якість трудових ресурсів;
- ефективність використання основного капіталу країни;
- кількість і якість природних ресурсів.

Трудові ресурси визнаються як складова частина населення, що має достатні фізичні та інтелектуальні здібності для виконання конкретної праці. Проте, однією з причин бідності є втрата навичок та здібностей, необхідних для заробітку на достатній рівень життя. Бідні верстви населення, які складають більшість робочої сили, навіть якщо вони безробітні, не вважаються якісними трудовими ресурсами. Це ускладнює економічне зростання країни. Однак, під час періодів економічного зростання кількість бідних може зменшуватись завдяки створенню нових робочих місць та зростанню податкових надходжень, які можуть використовуватись для боротьби з бідністю.

Бідне населення, особливо в країнах "третього світу", часто стикається з незадовільними гігієнічними умовами та епідеміями, що можуть поширюватись і на інші верстви населення в різних країнах. Таким чином, бідні верстви населення можуть становити загрозу для здоров'я інших верств населення через недостатню здатність дотримуватись гігієнічних стандартів та низьку якість медичних послуг. [28, с.530]

Хоча бідність має негативний вплив на суспільство в багатьох аспектах, вона також може мати деякі позитивні наслідки. Наявність великої кількості бідних людей може стимулювати бажання підвищити продуктивність праці, що в свою чергу сприяє ефективнішому виробництву. Таким чином, бідність змушує людей активно конкурувати за життєві блага. [1, с.202]

Отже, багато дослідників визнають негативні наслідки абсолютної бідності, але вважають, що відносна бідність може стимулювати підвищення продуктивності праці. Велика кількість бідних людей може порушити цілісність суспільства та його нормальне функціонування через соціальну напругу, злочинність, економічне замовкнення та порушення інших соціально-економічних процесів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз рівня бідності в Україні

Уникнення бідності взагалі неможливе, так само як і повне подолання її, особливо у країнах з економікою в стані трансформації. Проте важливо контролювати та регулювати це явище, оскільки бідність стає соціальною проблемою, коли вона виходить з-під державного контролю та стає сталою та хронічною. Економічні причини, такі як зростання безробіття, низький рівень заробітних плат та пенсій, а також заборгованість з виплати заробітної плати, зазвичай пояснюють виникнення бідності [47].

Перехід від однієї соціальної системи до іншої неминуче супроводжується рядом соціальних проблем та негативних явищ. Одним з визначальних факторів складної соціальної ситуації в Україні є значне розшарування суспільства за майновими ознаками, рівнем доходів та доступом до соціальних послуг, таких як освіта, медичне обслуговування, дозвілля та відпочинок. Основними причинами бідності в Україні, на відміну від інших розвиваючихся країн, не є велика кількість дітей чи неписьменність, а невідповідність рівня заробітної плати реальній вартості праці на ринку праці [14, с.22].

На сьогоднішній день заробітна плата є основним джерелом існування людей та ключовим фактором для покращення їхнього матеріального стану. Це один з чинників, що впливає на рівень життя та рівень бідності населення країни.

Співвідношення між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом в Україні у період з 2010 по 2022 роки представлено на рис. 2.1.

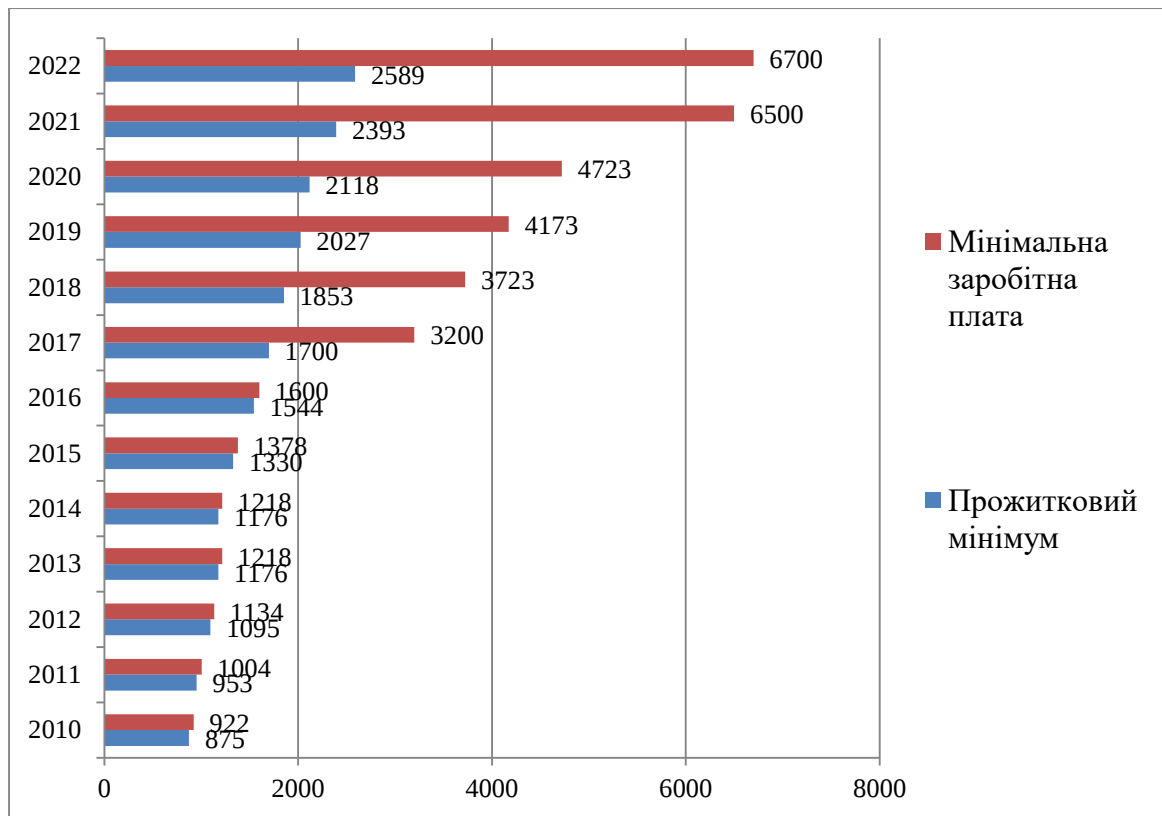

Рис. 2.1. Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні у 2010-2022 рр, грн.

Джерело: складено за [11]

Аналіз показує, що протягом останніх років, зокрема з 2017 року, відбулися позитивні зрушення щодо значного перевищення мінімальної заробітної плати в порівнянні з прожитковим мінімумом. Наприклад, у 2022 році мінімальна заробітна плата становила 6700 грн, що в 2,58 рази перевищує рівень прожиткового мінімуму. Проте варто відзначити, що прожитковий мінімум в Україні відображає високий рівень бідності, оскільки його розмір у 2022 році, 2589 грн, не забезпечує якісного та повноцінного існування найбільш соціально незахищених верств населення.

Бідність є проблемою, яка має не лише соціальний, а й економічний характер і залежить від показників макроекономічного розвитку України, таких як ВВП, рівень безробіття, індекс інфляції та реальна заробітна плата [25, с.14].

Внаслідок соціально-економічних та політичних турбулентностей останніх років, таких як політична криза в кінці 2013 року, анексія Криму росією та збройний конфлікт у Донбасі, а з 24 лютого 2022 року - повноцінне військове вторгнення росії до України, економічна ситуація в Україні суттєво погіршилась. Одним з наслідків економічної кризи стало зменшення ВВП країни.

Динаміка рівня ВВП України та ВВП на душу населення у період з 2010 по 2022 роки наведена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка рівня ВВП України та ВВП на душу населення у 2010-2022 рр.

Роки	Номінальний ВВП, млн.грн.	Номінальний ВВП, млн.дол.США	ВВП на душу населення, грн.	ВВП на душу населення, дол.США
2010	1082569	136419	23603	2974
2011	1316600	163160	28813	3570
2012	1408889	175781	30912	3856
2013	1454931	183310	31988	4030
2014	1566728	131805	35834	3014
2015	1979458	90615	46210	2115
2016	2383182	93270	55853	2185
2017	2982920	112154	70224	2640
2018	3558706	130832	84192	3095
2019	3974564	153781	94589	3659
2020	4194102	155582	100432	3725
2021	5459574	200090	131907	4834
2022	3799863	139262	91807	3364

Джерело: складено за [11]

Після проведеного аналізу встановлено, що у 2022 році економіка України зазнала найбільших втрат, збитків та пошкоджень внаслідок складної військової ситуації, спричиненої росією. російська агресія, що почалася ще у 2014 році, на 24 лютого 2022 року розповсюдилась по всьому спільному кордону та включала територію Білорусі й окупований Крим. Загальні збитки економіки України оцінюються на рівні 30,4% ВВП, що є кращим результатом, ніж передбачалося за попередніми прогнозами. У результаті цих подій населення України зазнало погіршення економічного

становища за показником ВВП на душу населення, який у 2022 році склав 3364 долари США, порівняно з рівнем цього показника у 2018 році.

Індекс інфляції, також відомий як індекс споживчих цін, є важливим показником, що відображає зміни загального рівня цін на товари та послуги, які споживачі придбають для особистого використання. Значення індексу інфляції є важливим індикатором покупальної спроможності населення України [10, с. 45].

Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2016-2022 рр. представлено на рис. 2.2.

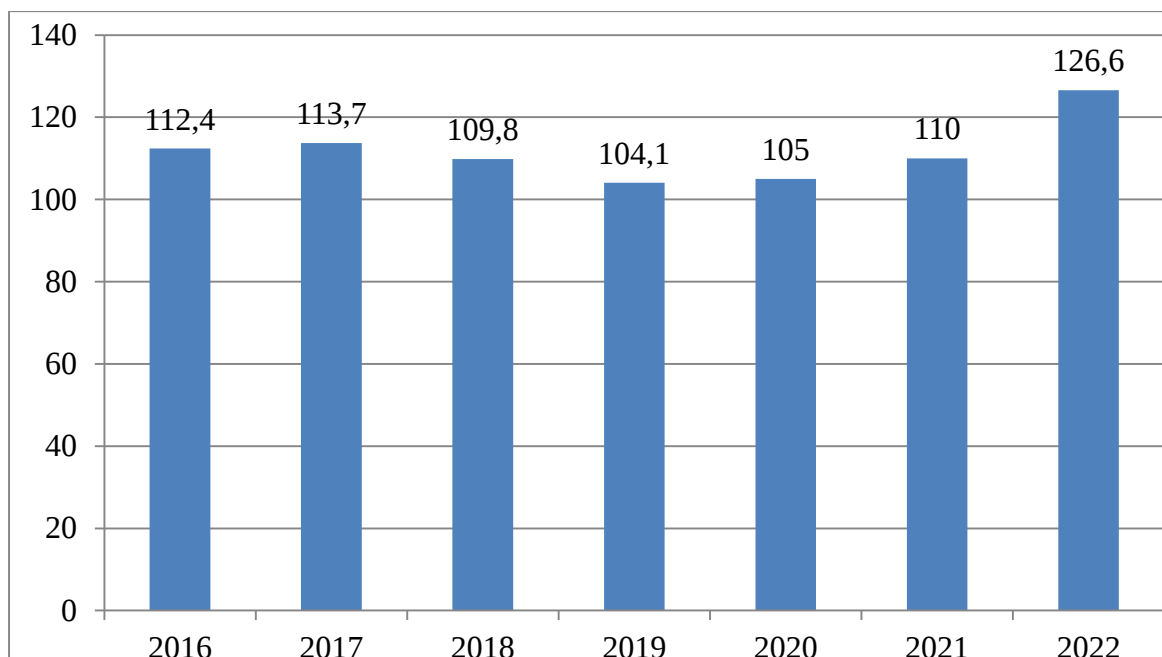

Рис. 2.2. Динаміка індексу споживчих цін в Україні у 2016-2022 рр, %

Джерело: складено за [11]

Після проведеного аналізу було виявлено, що у грудні 2022 року споживча інфляція в річному вимірі склала 26,6%. У місячному вимірі ціни зросли на 0,7%. Прискорення інфляції протягом 2022 року перш за все пов'язане з наслідками повномасштабної військової агресії росії. Серед цих наслідків можна виділити руйнування підприємств та інфраструктури, порушення виробництва та ланцюгів постачання, зростання виробничих витрат бізнесу, а також ситуативний ажіотажний попит на окремі товари та послуги. Вплив на ціни також мали непрямі наслідки війни, зокрема курсові

ефекти та погіршення очікувань населення та бізнесу протягом року. Крім того, глобальне прискорення інфляції вплинуло на ціни в Україні - більшість країн минулого року зафіксувала найвищі показники інфляції за багато років.

Рівень безробіття є кількісним показником, що визначається як співвідношення кількості безробітних осіб до загальної кількості економічно активного працездатного населення країни (регіону, соціальної групи) і виражається у відсотках [22].

Динаміка показників рівня безробіття в Україні з 2010 по 2022 рік представлена в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка показників рівня безробіття в Україні у 2010-2022 рр.

Роки	Всього населення, тис.	Економічно активне населення, тис.	Зайняте населення, тис.	Безробітне населення, тис.	Рівень безробіття, %	Зареєстрованих безробітних
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6	338,2
2020	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,9	459,2
2021	41167,3	16666,8	14957,3	1709,5	10,3	295,0
2022	40769,2	11471,3	8557,6	2913,7	25,4	186,5

Джерело: складено за [11]

Під час аналізу було встановлено, що середня рівень безробіття у 2022 році становив 25,4%, що відповідає загальній кількості безробітних у розмірі 2,9 мільйонів осіб. Важливо відмітити, що хоча динаміка внутрішньоукраїнського безробіття у четвертому кварталі 2022 року погіршувалася після покращення у третьому кварталі, загальна кількість безробітних оцінюється на рівні 2,9 мільйонів осіб (без врахування тих, хто виїхав з України).

Аналізуючи динаміку основних показників бідності за всіма критеріями, необхідно відзначити, що протягом розглянутого періоду відбулися незначні, але все ж погіршення у ситуації з бідністю.

З метою виконання пункту 53 плану заходів на 2016-2017 роки з реалізації Стратегії подолання бідності, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2016 року, була затверджена Методика комплексної оцінки бідності в Україні від 18 травня 2017 року № 827/403/507/113/232 [29].

По-перше, необхідно проаналізувати динаміку показника межі бідності в Україні з 2010 по 2022 рік (рис. 2.3).

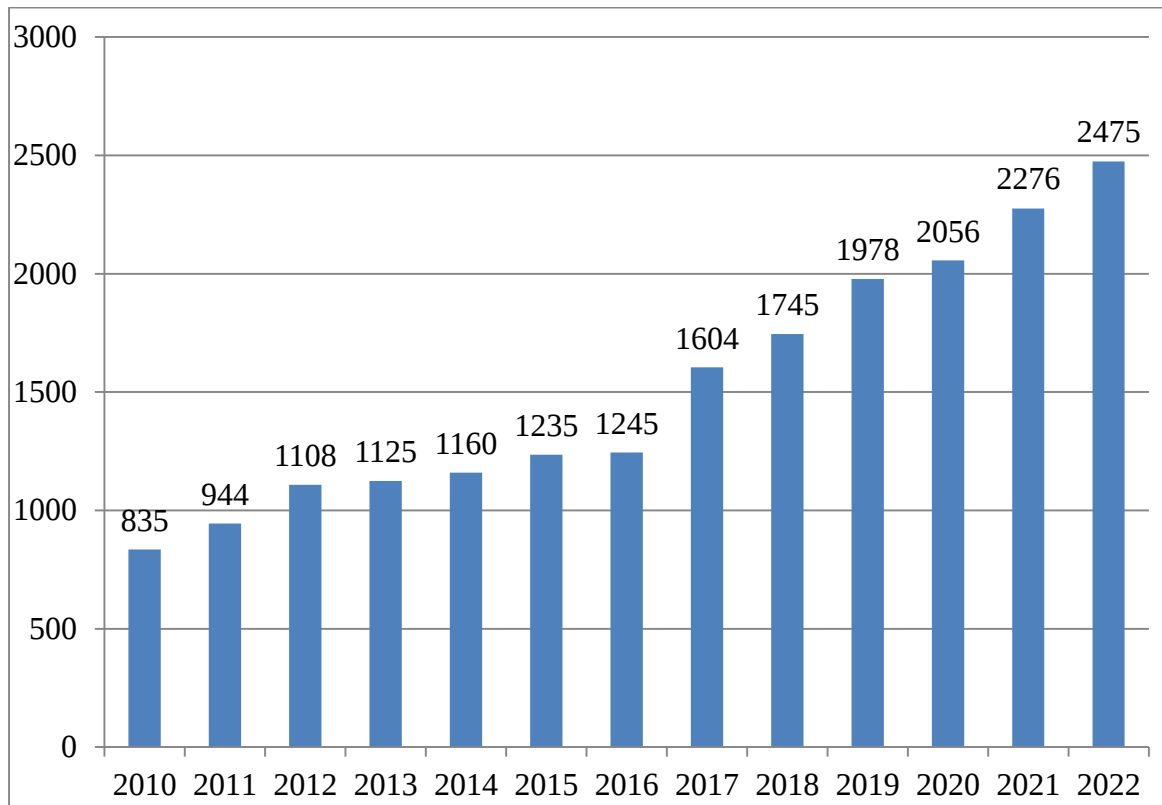

Рис. 2.3. Динаміка межі бідності на 1 особу в Україні у 2010-2022 р, грн.

Джерело: складено за [29]

Протягом розглянутого періоду відбулося зростання вартісного значення межі бідності за всіма монетарними критеріями. Найбільше зросло значення межі відносної бідності за шкалою еквівалентності ЄС (на 21,2%), а межа відносної бідності за національним критерієм також суттєво збільшилася (на 15,7%). Офіційно затверджений прожитковий мінімум як межа абсолютної

бідності збільшився на 88%, а фактичний прожитковий мінімум зрос на 10,9%.

Важливими показниками, що дозволяють оцінити ступінь бідності в Україні, є індикатори рівня та глибини бідності. Рівень бідності визначається як частка населення, у якого рівень споживання (доходи, витрати) на одну особу нижчий від встановленої межі бідності [29]. Глибина бідності відображає розрив між доходами (витратами) осіб, що перебувають у категорії бідних, та встановленою межею бідності. Цей показник вказує на те, наскільки середні доходи (витрати) бідного населення нижчі від межі бідності [29].

На основі офіційної статистики проведемо аналіз динаміки показників рівня та глибини бідності в Україні з 2010 по 2022 рік (рис. 2.4).

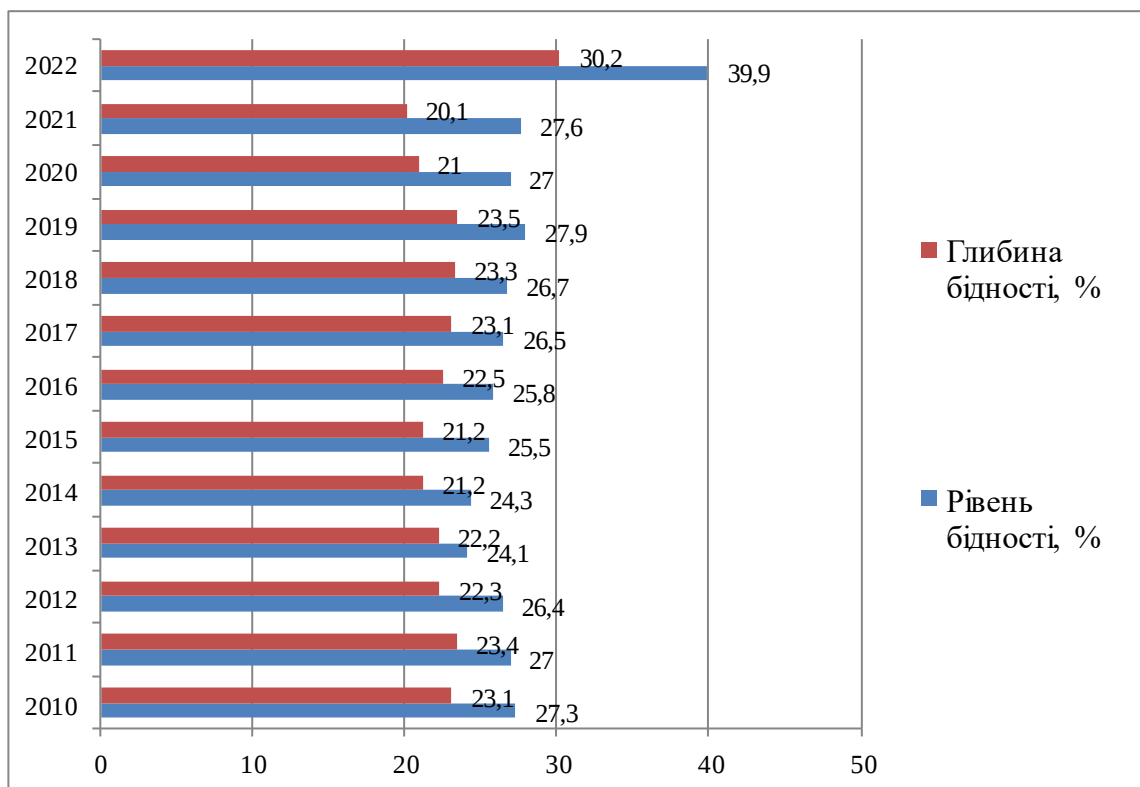

Рис. 2.4. Динаміка показників рівня та глибини бідності в Україні у 2010-2022 рр, %

Джерело: складено за [29]

Згідно з офіційними даними ООН, на сьогоднішній день більш ніж 60% населення України знаходяться за межею бідності. Згідно зі стандартами

ООН, межа бідності встановлена на рівні 5 доларів США на день у всьому світі. Проте в Україні встановлений прожитковий мінімум складає лише 1,8 долара на день, що є більш ніж втричі меншим за встановлені норми.

Регіональний директор Світового банку у Східній Європі, Аруп Банерджі, оцінив зростання рівня бідності в Україні у 2022 році в десять разів. Удари російських військ по критичній інфраструктурі також ускладнюють економічну ситуацію. За даними Банерджі, 25% українців жили у бідності до кінця 2022 року, що становило трохи більше як 2% до початку війни. До кінця 2023 року ця цифра може зрости до 55% [22].

Президент України Володимир Зеленський раніше зазначив, що для вирішення проблеми Україні потрібно близько 55 мільярдів доларів США. З них 38 мільярдів доларів необхідні для покриття дефіциту бюджету 2023 року, а 17 мільярдів доларів потрібні для відновлення критичної інфраструктури, включаючи школи, житло та енергетичні об'єкти. Якщо Україні не вдасться отримати достатню підтримку, їй доведеться або друкувати більше грошей, що призведе до зростання інфляції, або ще більше скоротити соціальні витрати [4].

Отже, можна зробити висновок, що однією з найгостріших соціально-економічних проблем, викликаних трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя населення. Населення країни має різні потреби та можливості для їх задоволення. Це призводить до збільшення нерівності у людському розвитку між багатими і бідними, чоловіками і жінками, містом і селом, регіонами та країнами. Подібні види нерівності рідко існують ізольовано і поглиблюють почуття безсилля, яке супроводжує людей протягом їхнього життя і передається з покоління в покоління. Це призводить до загострення конфліктів між різними верствами населення, що дестабілізує політичну та соціально-економічну ситуацію в країні. Погіршення проблеми зростання бідності в Україні було спричинене російською агресією, що почалася 24 лютого 2022 року, і призвело до небаченої соціальної напруги.

2.2. Дослідження факторів та причин бідності в Україні

Україна є однією з найбільших країн у Європі з точки зору території та кількості освіченого міського населення. Країна має значні природні ресурси, родючі ґрунти, технічний потенціал і знаходиться у вигідному географічному положенні для доступу до великих світових ринків. Україна також сприятлива для бізнесу і в цілому має демократичний характер. Проте, на жаль, бідність серед громадян України залишається високою. [10, с.54]

Згідно з методологією ООН, понад 60% населення України вважається бідним. Це підтверджує оцінка Міжнародного валютного фонду, який назвав Україну найбіднішою країною в Європі з найнижчим рівнем заробітної плати. Особливо обурливою є поширеність бідності серед працюючого населення, де один з кожних п'яти працівників живе у бідності. У середньому заробітна плата в Україні минулого року становила близько 264 євро, що значно нижче, ніж у Молдові (324 євро), Польщі (1102 євро) та Німеччині (3700 євро). Україна також має найвищий рівень експлуатації найманої праці в Європі, де лише 6,5% витрат на виробництво становлять оплата праці, порівняно з понад 30% у країнах Європи. [22]

За показником особистого доходу населення, Україна займає 123-є місце з 140 країн у світі і є найбіднішою країною в Європі. Середній особистий дохід українця становив 1563 долари середині 2022 року. У цьому рейтингу сусідні країни України включають Непал (2054 долари), Камерун (2282 долари), Кенію (2306 доларів), Бангладеш (2332 долари) і Лесото (2640 доларів). Далі у списку йдуть Білорусь (1563 долари), Таджикистан (1364 долари), Замбія (1197 доларів), Сирія (1190 доларів) і Малі (1094 долари). Найвищі показники доходу відзначаються у Швейцарії (понад 530 тисяч доларів на дорослого), Австралії (411 тисяч доларів) та США (майже 404 тисячі доларів). У першу десятку також увійшли Бельгія, Норвегія, Нова

Зеландія, Канада, Данія, Сінгапур і Франція. Останні місця в рейтингу займають Демократична Республіка Конго (331 долар), Ефіопія (167 доларів) і Малаві (141 долар). [47]

Ці дані свідчать про необхідність значних зусиль для подолання проблеми бідності в Україні та забезпечення стабільного економічного розвитку та соціального благополуччя для всього населення.

Виділяють декілька груп причин високого рівня бідності в Україні (рис. 2.5).

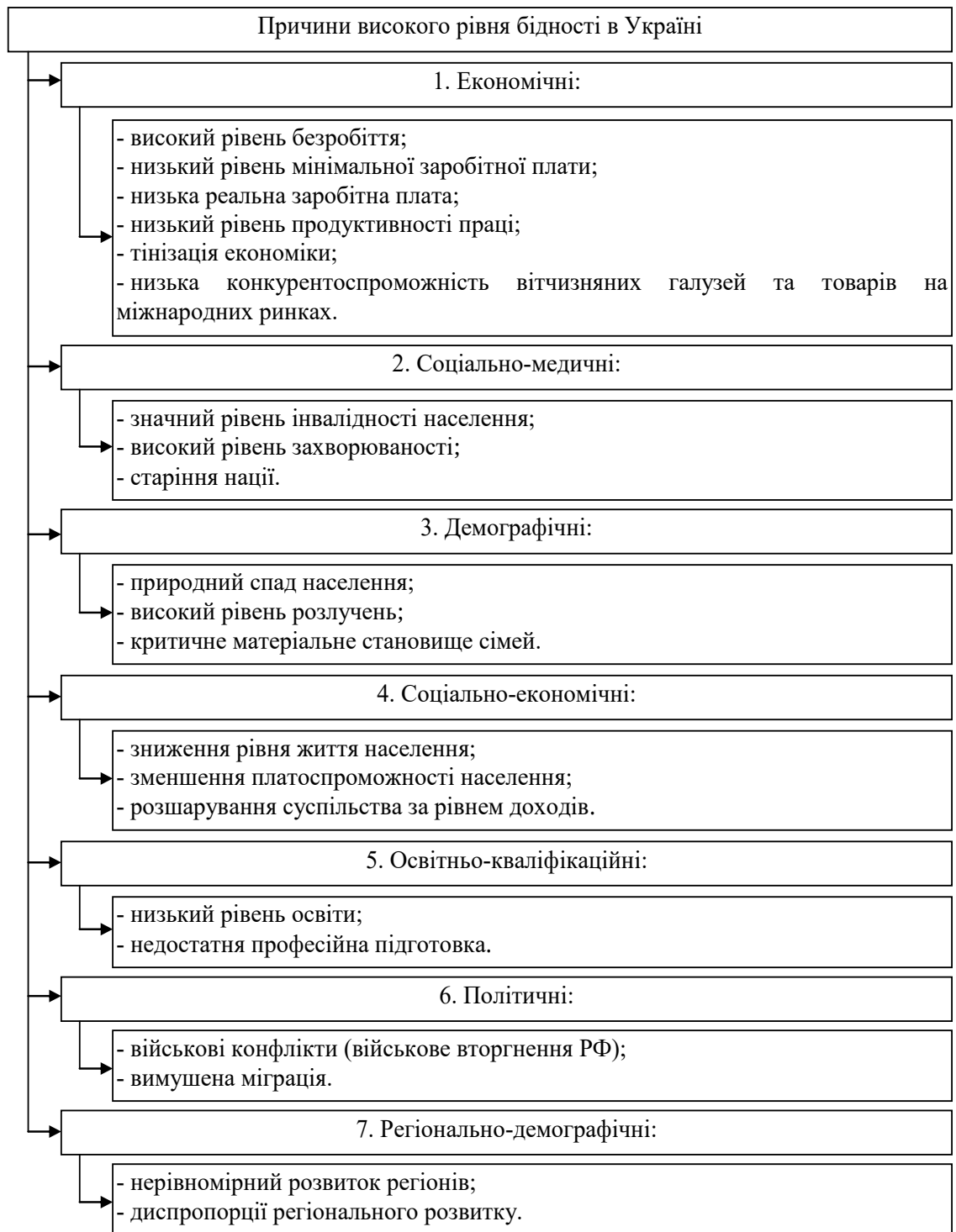

Рис. 2.5. Причини високого рівня бідності в Україні

Джерело: складено автором

Давайте детальніше розглянемо основні причини бідності в Україні.

1. До першої групи причин високого рівня бідності в Україні належать економічні чинники, такі як безробіття, продуктивність праці, низькі заробітні плати та неконкурентоспроможність галузей.

Безробіття є складним соціально-економічним явищем, що залишає частину працездатного населення без роботи та доходу. В Україні занепад економіки призвів до зростання безробіття серед населення. Основною причиною зростання безробіття були негативні наслідки війни для економіки, які призвели до зменшення фінансових результатів компаній. Багато підприємств збанкрутували, а інші скоротили витрати шляхом зменшення кількості працівників та оплати праці. [51, с.62]

Підвищення мінімальної заробітної плати також вплинуло на рівень бідності. Це змусило підприємців, які не могли збільшити фонд оплати праці, працевлаштовувати людей на неповний робочий день або використовувати неофіційні форми зайнятості.

Низькі заробітні плати також є фактором, що сприяє бідності. Навіть при підвищенні мінімальної заробітної плати, вона залишається недостатньою для задоволення потреб українців, особливо з урахуванням зростання цін на необхідні товари та послуги. [11]

Продуктивність праці в Україні також є причиною бідності. Вона відображає ефективне використання працездатних ресурсів. Україна має одну з найнижчих рівнів продуктивності праці серед країн Європи. За індексом продуктивності праці, який щотижня розраховується на основі даних МВФ і Міжнародної організації праці для 85 країн, українці посідають 72 місце. Кожен із українців, що працюють, приніс країні 16082 долари [49]. Це означає, що кожен українець, що працює, виробляє менше продукції порівняно з іншими країнами.

Ці фактори сприяють високому рівню бідності в Україні, і їх подолання вимагає серйозних заходів для створення стабільного економічного розвитку та покращення життя населення.

Одним із основних негативних факторів, що впливають на рівень продуктивності праці в економіці України в цілому, є наявність та поширення процесів тіньової економіки. Розширенню системи стимулювання та державотворчим процесам у країні гальмує тінізація економіки. Згідно з

різними статистичними даними, рівень тіньової економіки в Україні досягає 60-70% реального ВВП країни, особливо в європейських країнах він не досягає 20%, за даними ООН.

Ще однією причиною бідності в країні є неконкурентоспроможність промисловості, тобто вітчизняні товари та послуги не можуть конкурувати на ринку.

2. Наступна група причин бідності в Україні є соціально-медичними. Вона включає інвалідність, старіння нації і високу захворюваність.

Інвалідність є великим випробуванням для людини в сучасному світі. Обмежені можливості ускладнюють активну економічну діяльність. Україна визнає інвалідність як втрату здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджають або позбавляють особу здатності займатися діяльністю у відповідний спосіб і межі, що відповідають її особистим характеристикам, таким як вік, стать, соціальні та культурні фактори. Важливо зрозуміти, що інвалідність є соціальною проблемою, вирішення якої лежить на суспільстві та державі, а не тільки на самій особі. За даними Державної служби статистики України, на початок року кількість осіб з інвалідністю становила близько 6% населення України, що дорівнює приблизно 2 мільйонам 600 тисяч осіб. [11]

Висока захворюваність також є причиною бідності. За останні десятиліття кількість хворих зросла в кілька разів. Це частково пов'язано з поганою екологічною ситуацією. Для України однією з найважливіших проблем є наслідки техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС, яка сталася 26 квітня 1986 року. Ця катастрофа продовжує мати жахливі наслідки та призводити до появи нових захворювань. Значна частина України стикається з забрудненням небезпечними речовинами, що призводить до зростання випадків раку, туберкульозу та інших серйозних захворювань, що перешкоджають повноцінній економічній діяльності. [45]

3. Наступною групою причин бідності в Україні є демографічні.

Останні демографічні тенденції в Україні свідчать про зростання

народжуваності та зменшення смертності, але природне скорочення населення все ще триває. Для зміни цієї ситуації потрібні радикальні заходи, що стосуються соціально-економічних основ демографічних процесів та ментальних основ. Заходи, що вживаються в сфері соціально-демографічної політики, не є достатніми для повного вирішення демографічних проблем, тому необхідні подальші зусилля для оптимізації цієї політики в Україні.

Для досягнення демографічного зростання в Україні необхідно реальне збільшення соціальних інвестицій та підвищення ефективності витрат на соціально-демографічну політику. [39] Розв'язання демографічних проблем вимагає об'єднання всіх напрямків політики у Загальнодержавній програмі демографічного розвитку, виділення достатніх коштів та створення спеціальних органів, відповідальних за її виконання.

Загальнодержавна програма демографічного розвитку України повинна охоплювати три напрямки: стимулювання народжуваності, підтримку сім'ї, відповідального батьківства, зміцнення здоров'я та зниження смертності населення, а також оптимізацію системи розселення, регулювання міграції та стимулювання зайнятості населення, а також включати організаційні заходи.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається високий рівень розлучень, зокрема 750 розлучень на 1000 подружніх пар. [11] Це пояснюється складною політичною ситуацією в країні, а також економічними та соціальними причинами. Неповна зайнятість, низькі заробітні плати та недосконала соціальна політика призводять до критичного фінансового стану сімей, що сприяє конфліктам і, в результаті, розлученням.

4. Рівень життя українців свідчить про їх належність до соціально-економічної групи, що стикається з проблемою бідності. Цей рівень життя нерозривно пов'язаний з діями держави, її стратегією економічного розвитку та загальною ситуацією в країні. Останні роки принесли докорінні зміни в соціально-економічну ситуацію України, які суттєво вплинули на якість життя населення. Реформи в економіці, спад виробництва, інфляція та перетворення власності призвели до різкого падіння рівня життя, зменшення

платоспроможності громадян, розширення пропасті між соціальними верствами і зростання безробіття. Це призвело до зниження якості життя, а також до соціальних конфліктів, викликаних нерівністю.

Низький рівень життя значної частини населення, разом з великою матеріальною нерівністю, що перевищує європейські стандарти, становить одну з найважливіших соціальних проблем України. Суспільство платить надмірно високу ціну за економічні перетворення. За сучасними науковими уявленнями, бідність означає "неможливість забезпечити собі протягом тривалого періоду життя, який відповідає стандартам даного суспільства, через відсутність необхідних ресурсів". Це означає, що люди з низькими доходами не можуть забезпечити собі елементарні потреби, такі як достатнє харчування, оплата житлових та комунальних послуг в межах своїх потреб, медична допомога та можливість відпочивати для одужання та збереження здоров'я. Крім того, вони не мають доступу до повсякденних соціальних послуг, таких як зв'язок і транспорт, а також не можуть забезпечити належне виховання для себе і своїх дітей, що є важливим у сучасних умовах.

Отже, бідність, яка має економічні причини, є глибоким явищем, що впливає на різні аспекти життя населення, зокрема на рівень соціального захисту українців. [27, с.283].

5. Низький рівень освіти та недостатня професійна підготовка відносяться до освітньо-кваліфікаційних причин бідності. Освіта виступає як один з ключових ресурсів сучасного суспільства, і прогрес цього суспільства залежить від розвитку системи знань. Рівень і якість отриманої освіти та освітні досягнення населення визначають можливості структурного і інноваційного розвитку економіки та інших важливих сфер для благополуччя людей. Тому забезпечення доступної якісної освіти протягом усього життя стало однією з основних цілей людського розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття ООН.

У контексті депопуляції та неблагоприятних демографічних перспектив, коли кількість працездатного населення скорочується, в Україні виникають

нові вимоги до працездатних ресурсів: перехід від кількісного поповнення до якісного. Соціально-економічні зміни ставлять перед нами завдання постійного вдосконалення та розвитку кваліфікованої робочої сили, що вимагає збільшення інвестицій у розвиток людського потенціалу, постійної самоосвіти, підвищення кваліфікації та професійної підготовки, а також оволодіння новітніми технологіями, що відповідають зростаючим вимогам суспільства. Рівень освіти та кваліфікації впливає на можливості зайнятості молоді, її конкурентоспроможність на ринку праці, а отже, він є важливим фактором для рівня економіки та, відповідно, має вплив на рівень бідності в країні. [27, с.284].

6. Військові конфлікти та вимушена міграція входять до політичної групи причин бідності в Україні. Ці причини особливо актуальні для країни внаслідок триваючого збройного конфлікту на сході протягом понад вісьми років, який з 24 лютого переріс у повномасштабну війну з росією.

Україна також стикається з глобальними міграційними процесами. На жаль, події 2014-2019 років на сході та півдні країни, анексія Криму, а також події 2022 року призвели до того, що за офіційними даними Державної служби статистики України, 5 459 226 переселенців з Донбасу та Криму офіційно вважаються ВПО (внутрішньо переміщеними особами). [11].

Ситуація вимушеної міграції має кілька аспектів [10]:

- економічний - втрата матеріальних благ, фінансова незахищеність;
- правовий – складність визначення правового статусу в країні-реципієнті, тривалість та етапи отримання правового статусу громадянина, правова нерівність з корінним населенням держави;
- психологічний - переживання негативних життєвих подій (втрат, змін, що відбуваються до і під час переселення та під час пристосування до нового суспільства);
- соціокультурний - соціальні зміни та культурні (етнічні, релігійні та ін.) відмінності в новому середовищі, ізоляція;
- політичний – відсутність можливості правового впливу на внутрішню

та зовнішню політику держави до повного набуття громадянства.

Міграційні явища призводять до значних змін у статеві-віковому складі, освітньому рівні та професійному складі населення як регіону-донора, так і регіону-реципієнта з економічної перспективи. З одного боку, це може призвести до усунення дефіциту робочої сили, підвищення конкурентоспроможності, ефективності праці, зростання економічних показників та стримування інфляції (оскільки іноземні працівники частіше накопичують фінансові заощадження). З іншого боку, це може спричинити збільшення конкуренції, що негативно впливає на якість роботи (оскільки "дешеві" трудові мігранти можуть мати низьку компетентність, особливо у випадку вимушеної міграції), підвищення навантаження на ринок житла та побутові послуги, виведення фінансів за кордон (до країни-донора), а також може сприяти зростанню економічної активності та злочинності, виникненню міжетнічних конфліктів (особливо в разі відмови мігрантів від асиміляції) та інших наслідків. Також цікаво відзначити наявність певних різниць у рівні оплати праці мігрантів та корінного населення.

7. Нерівномірний розвиток регіонів є останньою причиною бідності. Остання світова криза та військовий конфлікт ще більше посилили нерівномірність у розвитку різних регіонів України. Проста регіональна політика не здатна забезпечити стійкий розвиток цих регіонів. Для вирішення проблеми асиметрії в економічному та соціальному розвитку регіонів необхідно розробити ефективні регуляторні механізми на рівні держави. При цьому варто пам'ятати, що у кожному депресивному регіоні існують свої унікальні причини та особливості, які спричиняють депресію.

Основними диспропорціями регіонального розвитку України є [22]:

- у великих містах і переважно промислових районах економічний розвиток відбувається більш динамічно, ніж у сільськогосподарських районах;
- жителі сільської місцевості отримують нижчу заробітну плату, ніж

мешканці обласних центрів;

- жителі великих міст мають кращий доступ до державних послуг, інформаційних комунікацій та кращу якість послуг;

- розвиток підприємництва значно ускладнюється у віддалених від обласного центру районах;

- розвинена логістична мережа в основному зосереджена у великих містах і промислових зонах.

Тому, поняття "бідність" набуло великого значення у сучасному житті українців. Актуальність цієї проблеми впливає з факту, що Україна є найбіднішою країною в Європі та світі, займаючи 123-є місце серед 140 країн за рівнем особистого достатку населення. Бідність в Україні має наслідком низький рівень життя, погіршення стану здоров'я, обмежені можливості отримання якісної освіти, військовий конфлікт, демографічні проблеми, безробіття, недостатню продуктивність праці, вимушену міграцію, екологічні проблеми та нерівномірний розвиток регіонів. Хоча повне усунення бідності є неможливим, за допомогою державних стратегій можна знизити її рівень та забезпечити певну стабільність у суспільстві. Розвиток стратегії, що поступово виведе Україну з бідності, становить пріоритет національних інтересів та інноваційної економічної політики.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗНИЖЕННЯ БІДНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні напрями зниження рівня бідності в Україні

Дослідження свідчать про те, що проблема бідності на державному рівні в Україні виникла з моменту отримання незалежності. Проте, несистематичність перехідних реформ в українському соціально-економічному та політичному просторі призвела до різкого погіршення якості життя, зниження рівня життя населення та зростання бідності.

Офіційне визнання проблеми бідності сталося в 2001 році в Стратегії подолання бідності [33], де були визначені основні напрями та етапи для подолання цього складного соціально-економічного явища. Цій стратегії передувало прийняття в 2000 році Цілей розвитку тисячоліття ООН, спрямованих на боротьбу з глобальною бідністю. Однак лише 10 країн світу погодилися виділяти 0,7% ВВП на боротьбу з бідністю та досягнення сталого розвитку.

Україна також розробила "Цілі розвитку тисячоліття на період до 2015 року" в 2003 році [50], в яких було приділено значну увагу подоланню бідності в країні. Для прискорення цього процесу була прийнята Комплексна програма забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1212) [33]. Кожен рік затверджуються плани заходів, спрямованих на зменшення бідності, розробляються та виконуються регіональні програми подолання бідності.

Однак, через невдачу України у подоланні бідності, було видано Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274 "Про невідкладні заходи з подолання бідності" [30], а в серпні 2011 року була прийнята "Цільова

соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року" [32], яка мала на меті посилення роботи у цьому напрямі.

Програма визначила наступні стратегічні напрямки розв'язання проблем бідності в Україні:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання;
- сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці;
- удосконалення механізму виплати заробітної плати та соціального діалогу як ключових чинників створення гідних умов праці;
- розвиток системи соціального забезпечення;
- вдосконалення пенсійної системи та подальше впровадження пенсійної реформи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальний супровід сім'ї, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування громадян.

Програма стала важливим стратегічним документом, проте необхідно визнати його недостатню структурованість, вміст, застосування застарілих підходів, велику кількість показників (характерних для моніторингу) та недоліки врахування всіх аспектів багатовимірної бідності.

Питання викорінення бідності в світі залишається пріоритетним і регулюється Європейською соціальною хартією та прийнятими на Саміті ООН Цілями сталого розвитку на період 2015-2030 років. У зв'язку з цим, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 10 березня 2016 року № 161 затвердив "Стратегію подолання бідності" [34], в якій були визначені механізми запобігання бідності та основні завдання щодо вирішення цієї проблеми для населення на період до 2020 року з метою виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014-2017 роки.

"Стратегія подолання бідності" - це документ, що був затверджений Урядом України у 2016 році. Ця стратегія визначила механізми запобігання бідності в Україні та основні завдання щодо вирішення цієї проблеми на

період до 2020 року. Вона була розроблена з метою виконання Цілей сталого розвитку на період 2015-2030 років, які були схвалені на Саміті ООН у вересні 2015 року, а також з метою відповідності Європейській соціальній хартії (переглянутої), ратифікованої Верховною Радою України у 2006 році [34].

Метою стратегії було поступове зниження рівня бідності та соціальної ізоляції в Україні та запровадження нових механізмів їх запобігання.

Забезпечення реалізації системних заходів щодо вирішення проблем бідності здійснюється шляхом запровадження методології багатовимірної оцінки бідності за відносними та абсолютними критеріями та моніторингу показників бідності на основі обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОП.

Стратегія подолання бідності встановлювала додаткові механізми та заходи для зниження рівня бідності, запобігання її поширенню та вдосконалення методології оцінки та моніторингу.

Стратегію пропонувалося реалізовувати за такими чотирма основними напрямками [34]:

- 1) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат до системи державного соціального забезпечення для забезпечення гідних умов праці;
- 2) забезпечення доступу населення до соціальних послуг незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;
- 3) мінімізація ризиків бідності та соціальної ізоляції найбільш уразливих верств населення;
- 4) запобігання бідності та соціальної ізоляції серед внутрішньо переміщених осіб.

За результатами реалізації стратегії Уряд України спрогнозував виконання показників, наведених у таблиці. 3.1.

У результаті реалізації стратегії Уряд України прогнозував досягнення показників, що представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Прогнозні показники реалізації Стратегії подолання бідності в Україні

Показники	Роки	
	2018	2020
Рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками (за методологією Світового банку), %	0,8	0,5
Рівень бідності за відносним критерієм (60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів з використанням шкали еквівалентності Європейського Союзу: 1,0; 0,5; 0,3), %	6,6	6,5
Рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), %	23	15
у тому числі серед працюючих осіб, %	17	11
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією МОТ, % економічно активного населення відповідного віку	9,2	9
Частка коштів (без урахування житлової субсидії), що доходять до 30 % найбіднішого населення у результаті виконання програм державної соціальної допомоги, %	43	47
Частка бідного населення (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), охопленого програмами соціальної підтримки (соціальні пільги, житлові субсидії, допомога на дітей, допомога малозабезпеченим сім'ям та інші види соціальної допомоги), %	61	65

Джерело: складено за [34]

Досягнення цілей та реалізація стратегії повинні базуватися на принципах соціальної справедливості у розподілі суспільного багатства, проведенні структурних економічних реформ шляхом ефективної перебудови економіки, а також модернізації підприємств та інноваційному розвитку виробництва.

Прийнята стратегія була комплексною і охоплювала багато різних сфер діяльності, тому вимагала розробки чітких механізмів реалізації та контролю за її виконанням, забезпечення фінансування в умовах децентралізації та посилення ролі місцевого самоврядування, а також продовження після зміни політичної еліти [4].

Варто зазначити, що 7 квітня 2021 року відбулися слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: "Про стан виконання Стратегії подолання бідності". За словами Віталія Володимировича Музиченка, заступника Міністра соціальної політики: "Реалізація завдань, визначених стратегією, суттєво позитивно вплинула на ситуацію з бідністю, і досягнуті певні позитивні результати щодо зниження рівня бідності. За даними 2019 року абсолютна межа бідності (дохід нижче фактичного прожиткового мінімуму) знизилася до 23,1% з 51,1% у 2016 році. Серед зайнятих рівень абсолютної бідності склав 13,3%, у порівнянні з 42,0% серед дітей було 27,7% проти 61,1%. Рівень відносної бідності склав 24,4% проти 23,5% у 2016 році. Така динаміка пояснюється в основному очікуваним зростанням величини відносної межі бідності внаслідок збільшення номінальних доходів переважної більшості населення" [24].

У той же час у 2020 році через погіршення соціально-економічної ситуації, спричиненої карантинними обмеженнями у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19, спостерігалось зростання показників бідності. Моніторинг показників бідності за 2016-2020 роки підтвердив погіршення показників бідності вперше за останні чотири роки внаслідок поширення пандемії COVID-19 у першій половині 2020 року.

За результатами слухань прийнято рекомендації Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, міністерствам, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема рекомендовано обласним державним адміністраціям вжити заходів щодо [24]:

- забезпечення виявлення потреб населення відповідного адміністративно-територіального утворення/територіальної громади у соціальних послугах;
- моніторинг надання соціальних послуг, оцінка їх якості та оприлюднення відповідних результатів;

- інформування громадськості про реєстр соціальних послуг, їх зміст та порядок надання доступу.

Під час слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, розглядалися питання стану виконання Стратегії подолання бідності. Міністр соціальної політики Марина Лазебна заявила, що держава не обмежується лише вирішенням проблем, накопичених протягом років, але прагне побудувати майбутнє, зосереджуючись на добробуті людини. З цією метою Міністерство соціальної політики спільно з іншими виконавчими органами та науковцями розробило проєкт Стратегії людського розвитку, який перебуває на розгляді в Уряді. Цей проєкт пропонує системний підхід до створення сприятливого середовища для людського розвитку, реалізації потенціалу кожної особи, забезпечення належного рівня життя та ефективної соціальної допомоги для покращення умов життя та виходу з бідності [24].

У 2021 році було прийнято новий стратегічний підхід під назвою "Від стратегії подолання бідності до стратегії людського розвитку". У рамках цього підходу було видано Указ Президента України №225/2021 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку" [31]. Ця стратегія визначає цілі та завдання держави в сфері людського розвитку, які є не лише ключовим елементом національної безпеки, але й мають показники досягнення, що дозволяють моніторити, планувати та оцінювати соціальні інвестиції в людський потенціал країни.

Правовими основами стратегії людського розвитку є Конституція та закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також Стратегія національної безпеки України. У процесі розробки Стратегії людського розвитку враховуються глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року, які були проголошені Резолюцією № 70/1 Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року.

Метою реалізації стратегії людського розвитку є створення умов для всебічного розвитку людини впродовж її життя, розширення можливостей реалізації потенціалу та свободи громадянської діяльності особистості з метою формування згуртованої спільноти громадян, що здатні активно та творчо брати участь у гармонійному, збалансованому та сталому розвитку держави [31].

Напрями реалізації Стратегії людського розвитку представлено на рис. 3.1.

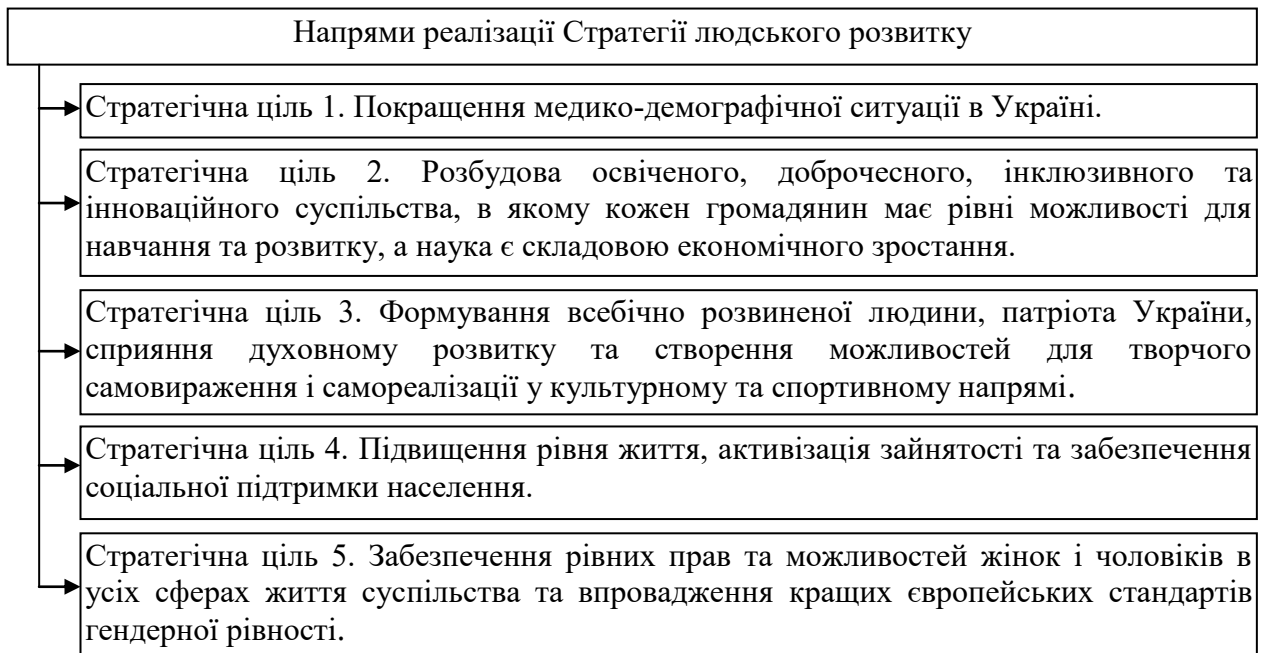

Рис. 3.1. Напрями реалізації Стратегії людського розвитку України

Джерело: складено за [31]

Досягнення мети Стратегії людського розвитку України передбачає покращення таких базових показників людського розвитку, як тривалість життя, доступ до якісних послуг фізичної культури та спорту, доступ до якісної освіти протягом усього життя, гідний рівень життя, оптимізація зв'язку між економічним зростанням людський розвиток, зокрема через збільшення інвестицій у якісне оновлення інфраструктури в ключових сферах людського розвитку, розвиток соціальної сфери та справедливий розподіл економічних ресурсів.

Стратегія людського розвитку має бути реалізована до 2025 року.

Дослідження показали, що стратегічні напрями зниження рівня бідності в Україні розроблено в межах Стратегічної цілі 4 «Підвищення рівня життя, активізація зайнятості та забезпечення соціальної підтримки населення».

Ключові завдання щодо зниження бідності відповідно до Стратегії людського розвитку України представлено на рис. 3.2.

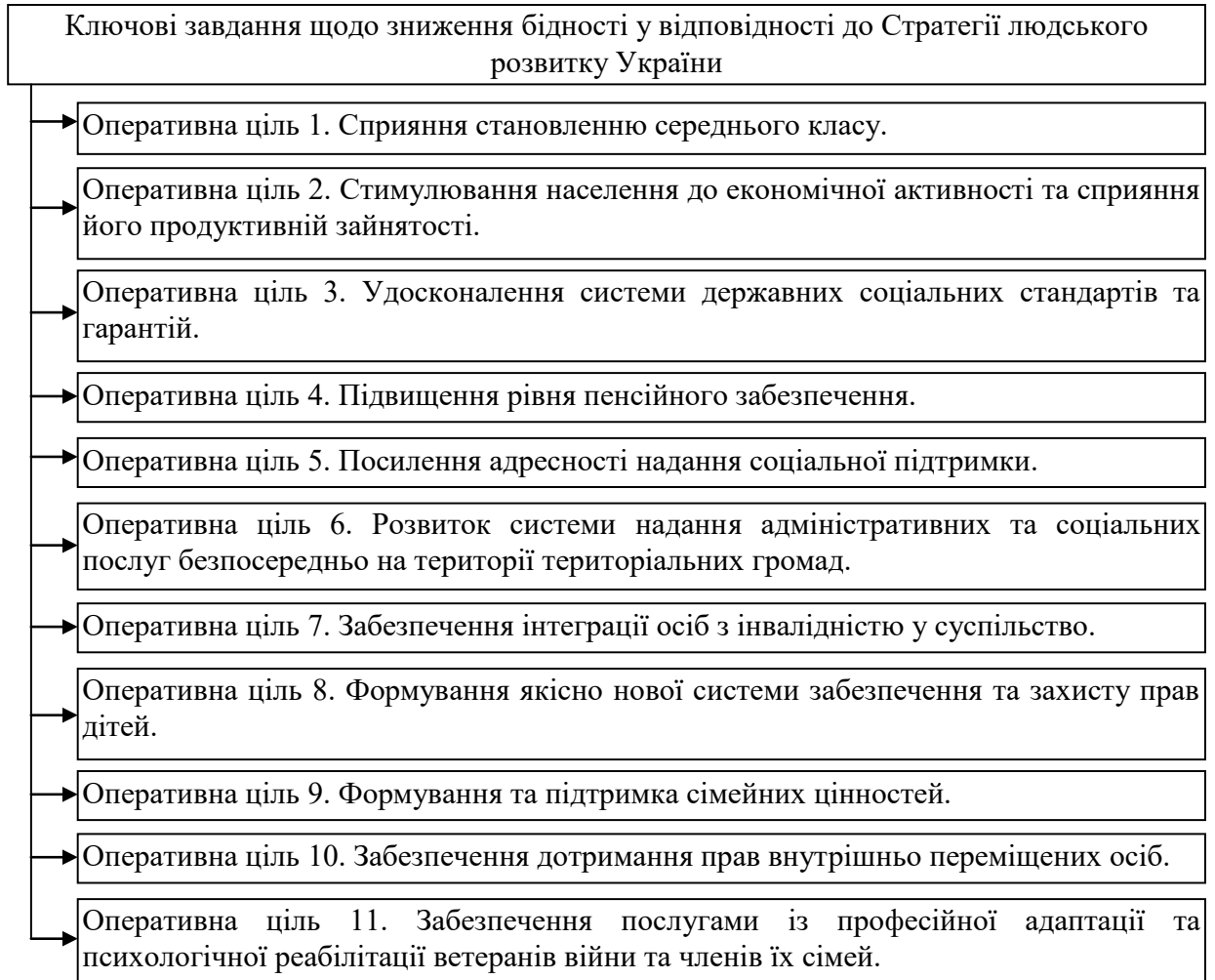

Рис. 3.2. Ключові завдання щодо зниження бідності у відповідності до Стратегії людського розвитку України

Джерело: складено за [31]

Щоб виміряти ефективність досягнення мети подолання бідності відповідно до стратегії людського розвитку України [31], використовуються наступні показники: підвищення рівня оплати праці, зокрема в побутовій сфері; зменшення нерівності в доходах між найбагатшими та найбіднішими верствами населення; збільшення частки населення, яке вважає себе середнім

класом; підвищення прожиткового мінімуму до його реальної вартості; покращення рівня соціальних гарантій; зменшення кількості сімей, які довготривало отримують державну соціальну допомогу, особливо малозабезпеченим сім'ям; збільшення кількості місцевих органів влади, які надають основні соціальні послуги; зниження рівня бідності у всіх соціальних і демографічних групах населення; збільшення кількості людей з незахищених соціальних груп, які мають доступ до Інтернету.

Отже, реалізація Стратегії людського розвитку передбачає розробку плану заходів щодо досягнення визначених цілей та завдань кожні два роки, моніторинг виконання показників ефективності, проведення громадського діалогу та залучення широкої громадськості, розширення міжнародного співробітництва, як це передбачено в Стратегії людського розвитку. Фінансування реалізації стратегії людського розвитку здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, фондів державного соціального страхування, міжнародної технічної допомоги, позик від міжнародних фінансових організацій та інших джерел, які не заборонені законодавством.

3.2. Обґрунтування проблем та визначення напрямів розбудови «заможного суспільства» в умовах повоєнного відновлення та забезпечення економічного зростання в Україні

Повна масштабна війна в Україні ставить під сумнів ефективність поточних підходів до формування економічної політики та вимагає пошуку нових методів державного управління для створення процвітаючого суспільства [43]. Серед основних викликів, з якими стикається українська економіка, можна виділити зменшення обсягів виробництва, зростання безробіття, нестабільність державних фінансів та загрозу валютній стабільності.

У 2022 році Україна зазнала рекордного спаду реального ВВП на 30%.

Такого масштабу падіння ВВП не спостерігалось навіть під час Другої світової війни. Це падіння не можна повністю пояснити лише військовими діями, і це викликає необхідність обговорення можливості зміни поточної державної економічної політики для досягнення більш оптимального впливу на економіку [43].

Прогнози щодо подальшого зростання української економіки також вкрай обмежені: від +0,3% у 2023 році до +6,4% у 2025 році за даними Національного банку України. Ці показники є недостатніми як для умов воєнного конфлікту, так і для можливого післявоєнного відновлення [54].

Падіння виробництва та зростання безробіття є ключовими ризиками для української економіки та призводять до зростання бідності. Воєнні ризики, відтік робочої сили до армії, енергетичний терор та матеріально-технічні проблеми ускладнюють інвестиційний розвиток країни. Починаючи з 2023 року, в Україні спостерігається спіраль циклічного спаду виробництва та зростання безробіття. За даними Національного банку України, компанії планують скорочувати кількість працівників через недостатній попит, який, в свою чергу, зумовлений низькими зарплатами та скороченням робочих місць.

Тому країні потрібна сильна державна політика щодо стимулювання зайнятості, яка включатиме проекти зі створення робочих місць у державному секторі, підтримку приватного сектору та розвиток та відновлення інфраструктури. Особлива увага має надаватися компаніям, які забезпечують обороноздатність країни.

Війна призвела до збіднення значної кількості українців. Втрата робочих місць та зменшення заробітної плати, особливо у районах активних бойових дій, призвели до того, що навіть представники середнього класу стали зіткнулися зі "спонтанною бідністю". Кожен третій громадянин не має достатньо коштів для оплати місячних витрат.

Зниженню доходів українців сприяли такі фактори, як втрата роботи, зниження заробітної плати, інфляція та девальвація, що призвели до зростання цін і витрат. Кожна четверта особа витрачає на їжу до 60% свого

бюджету, а ще 15% українців стверджують, що понад 60% їхнього місячного бюджету йде на їжу. Центр експертної аналітики кадрового порталу ggs.ua провів дослідження рівня заробітної плати та доходів українців під час воєнного конфлікту.

Початок форми

Внаслідок війни в Україні настала найгірша криза на ринку праці за останні двадцять років. Багато українців втратили роботу або отримують недостатню зарплату. Місячні доходи багатьох домогосподарств в Україні суттєво знизилися. За даними Інституту демографії, особи з середніми доходами, що становлять не менше п'яти прожиткових мінімумів, вважаються середнім класом. Згідно з класифікацією Світового банку, яка оцінює рівень доходів, людина в Україні вважається бідною, якщо вона витрачає менше 5,5 доларів на день. За розрахунками Світового банку, особи, які витрачають не менше 10 доларів США на день на кожного члена сім'ї, вважаються членами середнього класу. Проте поточна ситуація свідчить, що ця сума надто мала для почуття фінансової стабільності [36].

Згідно з останніми дослідженнями у лютому 2023 року експертно-аналітичного центру кадрового порталу ggs.ua, третина громадян стикається зі щомісячним браком коштів (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Розподіл відповідей на питання «Як часто вам не вистачає грошей до зарплати?»: за даними проведеного дослідження експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua у лютому 2023 року

Джерело: складено за [25]

Про те, що грошей регулярно не вистачає до зарплати, говорять 36% спеціалістів. Ще 30% опитаних фахівців зазначають, що їм час від часу не вистачає щомісячного доходу до наступної зарплати.

Майже половина з тих, хто відчув зниження доходу та браку коштів, пов'язує це з війною. 18% українців стикається з критичним зниженням доходу та нестачею грошей до зарплати останній рік-півтора. Лише кожен п'ятий спеціаліст отримує зарплату, якої вистачає на всі потреби (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на питання «Якщо вам не вистачає грошей до зарплати, наскільки це нове явище?»: за даними проведеного дослідження експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua у лютому 2023 року

Джерело: складено за [25]

Українці визначили 2 основні категорії, на які витрачається їх зарплата у 2023 році. Це продукти харчування та комунальні платежі. У багатьох після цих витрат не вистачає грошей на інше (табл. 3.2).

Багато домогосподарств витрачає частину сімейного бюджету на транспорт, медицину, дітей, одяг та взуття. Цікаво, що на благодійність та донати частину зарплати витрачає 28% опитаних громадян. Ця стаття витрат у сучасному суспільстві має більше значення, ніж освіта та виплати кредитів.

Таблиця 3.2

Розподіл відповідей на питання «На що витрачається ваша зарплата? (%)»: за даними проведеного дослідження експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua у лютому 2023 року

Напрями витрачання зарплати	Відсоток відповідей
Продукти харчування	96
Комунальні послуги	82
Транспорт	47
Медицина	41
Діти	39
Одяг та взуття	38
Благодійність та донати	28
Виплата кредитів	26
Освіта	14
Розваги	11
Відпустка	4
Інше	8

Примітка: обирається 5 основних категорій витрат

Джерело: складено за [25]

Частка українців, які регулярно витрачають частину своєї зарплати на виплату кредитів та освіту, становить 26% та 14% відповідно. Складне фінансове становище змушує багатьох людей обмежувати витрати на дозвілля, освіту, медичне забезпечення, техніку та косметику.

Рівень доходів українців відображається у відсотку сімейного бюджету, який витрачається на продукти харчування. Чим більша ця частка витрат, тим нижчий рівень достатку громадян. Кожен четвертий українець витрачає приблизно 40% свого бюджету на продукти харчування, а 14,5% опитаних українців витрачають понад 60% свого сімейного бюджету на їжу. У порівнянні, американці та британці витрачають на цю категорію лише 6-7% свого бюджету (див. рис. 3.5).

Необхідно визнати, що проблему боротьби з бідністю в Україні не вдасться вирішити протягом 2023 року на тлі економічного спаду, спричиненого військовим вторгненням росії. Глобально кажучи, боротьба з бідністю можлива лише за умови економічного зростання на рівні не менше 5% на рік. Це підтверджує вся світова економічна історія останніх десятиліть.

Рис. 3.5. Розподіл відповідей на питання «Яка частка вашого сімейного бюджету витрачається на продукти харчування?»: за даними проведеного дослідження експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua у лютому 2023 року

Джерело: складено за [25]

Отже, в нашій країні ніколи раніше не спостерігалось такого серйозного падіння, як зараз. У 2022 році наша економіка зазнала спаду більше, ніж на третину через російську агресію. За прогнозами Міністерства економіки, наступний рік буде трохи кращим, оскільки передбачається певне зростання.

Варто зауважити, що прогнозоване зростання буде незначним, близько 2%. Це означає, що проблему боротьби з бідністю не буде вирішено в наступному році, особливо з урахуванням нашого стану війни. Ми маємо значні обмеження в бюджеті, які дозволяють нам фінансувати армію,

забезпечувати безпеку, оборону та тримати соціальні виплати на рівні, трохи вищому, ніж раніше. Щоб ефективно боротися з бідністю, нам потрібно перемогти в цій війні і вийти з неї. Лише після війни ми зможемо говорити про ефективне подолання бідності.[4]

Загальне очікування полягає в тому, що у 2023 році війну буде завершено. Якщо війну дійсно закінчать, це означатиме, що ми почнемо зростати. Нашою першочерговою задачею буде наздогнати рівень, на якому перебували перед війною. І лише після цього можна буде говорити про ефективне подолання бідності. І навіть якщо ми почнемо зростати в післявоєнний період, прогноз Міністерства економіки вказує, що це зростання буде значно вищим, ніж 2%. У післявоєнний період країни зазвичай розвиваються набагато швидше. Однак головне завдання полягає у виживанні в тих умовах, що маютьсЯ зараз. [35]

Відновлення економіки та інфраструктури України в післявоєнний період буде різним для різних територій, залежно від наявних ресурсів та можливостей. Після тривалої війни експерти розглядають різні ідеї та пропозиції щодо відновлення. Економісти та урядовці обговорюють можливість створення плану, схожого на план Маршалла для України. При розробці такого плану важливо врахувати економічні, геополітичні, соціальні та культурні особливості країни, а також сучасні вимоги містобудування.

Президент України Володимир Зеленський у серпні 2022 р. заявив про необхідність формування чіткого розуміння сталого розвитку економіки та післявоєнного «заможного суспільства» та визначив низку пріоритетів [54]:

- комфортне та вільне з точки зору податків та адміністративних умов середовище для малого та середнього бізнесу;
- цифровізація, безпека, правосуддя, антикорупційні та інші реформи.

За словами Президента, наша країна має переосмислити свій шлях розвитку в майбутньому, зосередившись не лише на обсягах роботи, але й на тому, які галузі можуть стати основою для зростання після війни, які рішення та ресурси необхідні для досягнення цього зростання. Президент відзначив,

що гроші самі по собі не є основою розвитку країни, адже справжнім фундаментом є ідеї та люди. [54]

Отже, на сьогоднішній день важливо сформулювати стратегію державного економічного розвитку України після війни, спрямовану на максимальну дерегуляцію, лібералізацію, демонополізацію та подолання бідності в країні. Важливо продовжувати й розвивати курс, спрямований на мінімізацію впливу державних інституцій на економіку, обмеження соціальних витрат та зменшення ролі бюджетного сектору економіки. Однією з запропонованих заходів є зменшення бюджетних видатків шляхом реформування фінансово-бюджетного забезпечення науки та освіти, зміна цілей структурної економічної політики держави, що сприяє розвитку малого бізнесу, самозайнятості та інвестиціям у стартапи та інноваційні проекти.

Експерти відзначають, що після закінчення війни для підприємств буде багато можливостей, і важливо, щоб Україна мала орієнтир для розвитку країни через підтримку малого бізнесу. Однак, коли великі корпорації та монополісти займають центральне місце, стає складно залучати українців з-за кордону. Тому важливо забезпечити сприятливий бізнес-клімат та створити умови для розвитку малого бізнесу. [36]

Таким чином, відновлення виробничого потенціалу економіки та створення сприятливого бізнес-середовища дозволять залучати інвестиції та підтримувати економічний зростання в майбутньому, зменшуючи потребу в офіційній міжнародній допомозі. Кожна країна має свою власну економічну модель, яка враховує її особливості в економічній, геополітичній та культурній сферах. Типові методи відновлення після війни в Україні включають лібералізацію економіки, створення нових робочих місць, орієнтацію на експорт та залучення зовнішніх інвестицій.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження щодо зниження рівня бідності в умовах економічного зростання можна зробити наступні висновки:

1. Бідність відображає економічне становище особи, коли вона не може забезпечити собі необхідні послуги. У сучасному світі бідність поширена у різних формах та проявляється залежно від чисельності населення, середнього доходу, демографічного складу та зайнятості. Різні політичні, регіональні та географічні фактори можуть сприяти виникненню бідності, а перебування в бідності може тривати тривалий час.

2. Дослідники погоджуються, що абсолютна бідність має негативний вплив, але щодо відносної бідності думки розходяться. Велика кількість бідних людей може призвести до розколу суспільства, зростання соціальної напруги, злочинності, зниження економічного зростання та порушення інших соціально-економічних процесів.

3. Низький рівень життя населення є однією з гострих соціально-економічних проблем, що виникли в Україні внаслідок трансформаційних процесів у економіці. Бідність в Україні призводить до диспропорцій у людському розвитку між багатими та бідними, чоловіками та жінками, містом та селом, регіонами та країнами. Воно загострюється після російської агресії 2022 року, що спричинило соціальну напругу безпрецедентного рівня.

4. Бідність має значний вплив на якість життя українців. Вона призводить до низького рівня життя, погіршення здоров'я, обмеженого доступу до якісної освіти, військового конфлікту, демографічних проблем, безробіття, низької продуктивності праці, міграції, екологічних проблем та нерівномірного розвитку регіонів. Хоча повне усунення бідності неможливе, за допомогою державних стратегій можна знизити її рівень та забезпечити стабільність у суспільстві.

5. У 2021 році було прийнято новий стратегічний підхід, переходячи від

стратегії подолання бідності до стратегії людського розвитку. Цей підхід передбачає поліпшення базових показників людського розвитку, таких як тривалість життя, доступ до якісних послуг фізичної культури та спорту, якісна освіта, гідний рівень життя. Для досягнення цих цілей необхідне інвестування у якісне оновлення інфраструктури, розвиток соціальної сфери та справедливий розподіл економічних ресурсів.

6. Зважаючи на економічне падіння, спричинене російською агресією, проблему боротьби з бідністю в Україні не можна вирішити до кінця 2023 року. Глобально боротьба з бідністю можлива лише при економічному зростанні на рівні не менше 5% щорічно. Відновлення виробничого потенціалу економіки та створення сприятливого бізнес-клімату допоможуть привернути інвестиції та забезпечити сталий економічний розвиток, зменшуючи залежність від зовнішньої допомоги. Кожна країна має свою індивідуальну економічну модель, яка залежить від її особливостей, таких як економічні, геополітичні та культурні фактори. Для відновлення післявоєнної економіки в Україні можуть бути використані такі звичні інструменти, як лібералізація економіки, створення робочих місць державою, розвиток експорту та приваблення зовнішніх інвестицій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабак І. М. Бідність в Україні: методологічний аспект. Стратегія розвитку України: соціологія, економіка, право. 2018. № 1/2. С. 201-204.
2. Бідність. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/poverty>
3. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення в Україні. К.: Реєстр, 2021. 245 с.
4. Відновлення сталого економічного розвитку територій України після війни. URL: <https://www.prostir.ua/?library=vidnovlennya-staloho-ekonomichnoho-rozvytku-terytorij-ukrajiny-pislya-vijny>
5. Вітер В. Перспективи подолання бідності та зростання добробуту населення України. Україна: аспекти праці. 2021. № 6. С. 18–26.
6. Гладун О. Методологічні підходи до визначення критеріїв бідності і запровадження моніторингу бідності в Україні. Статистика України. 2018. № 2. С. 14-18.
7. Гончарук А.С. Бідність як соціально-економічне явище в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4866/Goncharuk%20AS.pdf?sequence=1>
8. Гусев І. Психологічні особливості та зміст критеріїв належності до культури бідності. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/16.pdf>
9. Демографічні фактори бідності / за ред. Е. М. Лібанової. К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2009. 132 с.
10. Демографічні фактори бідності / За ред. Е.М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соц. досл. НАН України, 2019. 184 с.
11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Дроздова Л. Шляхи подолання абсолютної бідності в Україні. Україна: аспекти праці. 2018. № 8. С. 3–7.

13. Еджаз Гхані. Економічне зростання і бідність. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2011/05/18/286087/>
14. Задорожна С. Стратегії подолання бідності в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 3. С. 20–33.
15. Коваленко Н. В. Бідність як соціально-економічна категорія. Київ : Освіта, 2010. 235 с
16. Коваленко Н. В. Консолідація суспільства як запорука подолання бідності. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ, 2011. № 2. С. 149-153.
17. Коваль О.П. Вплив бідності на національну безпеку держави. Стратегічні пріоритети. 2018. № 3. С. 73-83.
18. Комарова О.О, Братченко Л.Є. Специфічні ознаки бідності в українському суспільстві. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2018. Вип. 79. С. 117-124.
19. Красун А. Бідність в Україні та шляхи її подолання. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2017. С. 81-85.
20. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. Ринок праці та соціальний захист. 2004. С. 26–32.
21. Лібанова Е, Палій О. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соціальної політики. К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2004. С. 153-154.
22. Махмудов Х.З, Бурлака О.А. Проблеми бідності населення України та шляхи їх розв'язання. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/157.pdf>
23. Мельниченко О. А. Про співвідношення категорій «запобігання бідності» і «подолання бідності» та їх використання у межах державної політики боротьби з бідністю. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. : у 2 ч. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2016. № 2. Ч. 1. С. 339-347.
24. Мінсоцполітики: Від стратегії подолання бідності до стратегії людського розвитку. Урядовий портал. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-vid-strategiyi-podolannya-bidnosti-do-strategiyi-lyudskogo-rozvitku>

25. Офіційний сайт експертно-аналітичного центру кадрового порталу grc.ua. URL: <https://grc.ua/ru>

26. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень України. URL: www.idss.org.ua.

27. Павлюк Т.І, Новак І.Г. Рівень бідності в Україні та його причини. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. 2019. Випуск 6(17). С. 282-287.

28. Приходько І. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття бідності. Young Scientist : зб. наук. пр. 2018. № 1 (53). С. 528-532.

29. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: наказ від 18.05.2017 р. № 827/403/507/113/232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text>

30. Про невідкладні заходи з подолання бідності: Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274/2010#Text>

31. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 2 червня 2021 року №225/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2252021-39073>

32. Про стан виконання стратегії подолання бідності. URL: <http://www.soc-zahyst.sm.gov.ua/index.php/uk/2529-pro-stan-vikonannya-strategiji-podolannya-bidnosti>

33. Про Стратегію подолання бідності: Указ Президента України від 15 серпня 2001 року № 637/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/2001#Text>

34. Про схвалення Стратегії подолання бідності: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-p#Text>

35. Проблема боротьби з бідністю не буде вирішена в наступному році - радник президента. URL: <https://suspilne.media/299942-problema-borotbi-z-bidnistu-ne-bude-virisena-v-nastupnomu-roci-radnik-prezidenta/>

36. Раптова бідність та зниження доходів під час війни. Стан добробуту українців відчутно знизився. URL: <https://eba.com.ua/raptova-bidnist-ta-znyzhennya-dohodiv-pid-chas-vijny-stand-dobrobutu-ukrayintsiv-vidchutno-znyzyvsya/>

37. Саріогло В.Г. Зниження рівня бідності в умовах економічного зростання: проблеми та напрями їх вирішення. Наукові записки. Том 22. Частина II. 2020. С. 346-350.

38. Сидорчук І. Б. Критерії бідності і показники її визначення. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія. 2019. Т. 22 (61). № 2. С. 260-271.

39. Ситуація з бідністю в Україні та регіонах погіршуються. URL: http://www.socialpolicy.in.ua/ua/index.html?_m=pulications&_t=rec&id=12175.

40. Сміт А. Дослідження про природу та причини багатства народів. К.: Знання, 2006. 265 с.

41. Соціальна психологія бідності : монографія / Т.І. Белавіна, В.О. Васютинський, В.Ю. Вінков та ін. ; за ред. В.О. Васютинського ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. К. : Міленіум, 2016. 294 с.

42. Тарасенко Г. Д. Дещо про базові причини бідності. К. : Свічадо, 2001. 190 с.

43. У разі затяжної війни 9 із 10 українців опиняться за межею бідності – ООН. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3484291-u-razi-zataznoi-vijni-9-iz-10-ukrainsiv-opinatsa-za-mezeu-bidnosti-onn.html>

44. Урсакій Ю. А. Еволюція феномену бідності у країнах пострадянського простору. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. 2011. №19. С. 183-188.

45. Фесенко А. М. Бідність працюючого населення в Україні: причини, прояви, наслідки, засоби подолання. URL:

<http://www.sworld.education/conference/yearconference-sw/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/oct-2015>

46. Фінансові важелі подолання бідності в Україні / Білоус І. І, Кравчук Н. Я, Ткачук Н. М. та ін. ; за ред. Кириленко О. П. Тернопіль : Вид-во Тернопільського економ. ун-ту, 2019. 430 с.

47. Харченко А. М. Соціальна проблема глобалізації – бідність – шляхи її подолання. URL: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1201/12kamspo.pdf>

48. Хомяк М.Я. Бідність в Україні: сучасні виміри. Грані. 2022. №3. С. 145-150.

49. Центр Разумкова. Соціологічне опитування. Ситуація в країні. URL: http://razumkov.org.ua/ukr/poll_php?poll_id=1056

50. Цілі розвитку тисячоліття 2000-2015 роки: виклики та досягнення. URL: <https://pon.org.ua/international/4297-cili-rozvitku-tisyacholittya-2000-2015-roki.html>

51. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право: зб. наук. пр. Х. : Право, 2011. №2 (5). С. 57-66.

52. Шинкарук Л. В. Бідність як прояв дисбалансу ринку праці України в умовах цивілізаційних змін. Вісн. Чернівець. торговельно-економ. ін-ту. Економічні науки. 2017. Вип. 1–2. С. 34–51.

53. Шишкін В. С. Бідність населення України за житловими умовами. Демографія та соц. економіка. 2021. № 1. С. 51–64.

54. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/>

55. Castel R. From dangerousness to risk. The Foucault effect: studies in governmentality. London, 1991. P. 281-298.

56. Townsend P. Poverty in the United Kingdom. Berkeley: Univ. of California, 1979. P. 31-54.